

**ALBERT CARRERAS DE ODRIUZOLA · L'ECONOMIA CATALANA:  
UNA VISIÓ PLURISECULAR** · DISCURS DE RECEPCIÓ COM A  
MEMBRE NUMERARI · **INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS** ·  
SECCIÓ DE FILOSOFIA I CIÈNCIES SOCIALS

# **L'ECONOMIA CATALANA: UNA VISIÓ PLURISECULAR**



**INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS**  
SECCIÓ DE FILOSOFIA I CIÈNCIES SOCIALS

**L'ECONOMIA CATALANA: UNA VISIÓ PLURISECULAR**

Discurs de recepció d'ALBERT CARRERAS DE ODRIÓZOLA  
com a membre numerari de la Secció de Filosofia  
i Ciències Socials, llegit el dia 10 de desembre de 2019

Resposta d'Andreu Mas-Colell, membre emèrit  
de la Secció de Filosofia i Ciències Socials

BARCELONA, 2019

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

**Carreras, Albert, autor**

L'Economia catalana : una visió plurisecular. — Primera edició

Referències bibliogràfiques

ISBN 9788499655024

I. Mas-Colell, Andreu II. Institut d'Estudis Catalans. Secció de Filosofia i Ciències Socials III. Títol

1. Història econòmica 2. Industrialització — Catalunya — Història

3. Catalunya — Condicions econòmiques

338.1(091)(460.23)

338.45(460.23)

© Albert Carreras de Odriozola

© 2019, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: desembre del 2019

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Disseny de la coberta: Maria Brossa

Compost per Fotocomposició gama, s. l.

Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-502-4

Dipòsit Legal: B 25960-2019

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

## 1. ELOGI DE LA QUANTIFICACIÓ

Vull pensar que, en analitzar i considerar el meu currículum en el procés de selecció i votació com a membre de l'IEC, va pesar positivament la meua recerca orientada a la quantificació en història econòmica. Durant molts anys el gruix de les meves millors aportacions i les acadèmicament més influents han estat reconstruccions quantitatives —«estimacions» en diem— de magnituds econòmiques significatives com la producció industrial o el PIB *per capita*. Les he realitzat a diverses escales territorials —Catalunya i el País Basc, Espanya i Itàlia, Europa occidental, Estats Units i Amèrica Llatina— i he recopilat i publicat sèries estadístiques llargues per a molts fenòmens econòmics, empresarials, socials, demogràfics, polítics, energètics, fins i tot climàtics. He participat activament en la generació que es va esforçar a proveir d'estadístiques històriques els estats i regions del món avançat que no en tenien cap als anys 1975-1980. Els que en tenien eren els Estats Units, el Canadà, el Regne Unit, Alemanya, França, Itàlia, Suècia i el Japó, tots sota l'impuls de Simon Kuznets.<sup>1</sup> Entre el 1980 i el 2000 una colla d'altres països en van estimar, mobilitzant, en cada cas, una multiplicitat de fonts publicades però oblidades, i aprofitant per incorporar-se a pràctiques més sofisticades que van donar lloc a segones generacions d'estimacions a tot arreu. Vaig participar amb entusiasme en aquest esforç liderat per Angus Maddison,<sup>2</sup> i després vaig mi-

1. Simon KUZNETS, *Modern economic growth: Rate, structure and spread*, New Haven, Yale University Press, 1966; *Economic growth of nations: Total output and production structure*, Cambridge, Mass., Belknap Press, 1971. Va rebre el Premi Nobel d'Economia l'any 1971, en la tercera edició.

2. Angus MADDISON, *The world economy: a millennial perspective*, París, OECD, 2001; *The world economy: historical statistics*, París, OECD, 2003. La seva base de dades, tal com la va desenvolupar ell, es conserva a: <https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/releases/maddison>

rar de replicar-lo per al coneixement de l'evolució de l'empresa.<sup>3</sup> Va arribar un moment que la interpretació dels resultats va anar guanyant urgència per damunt de la producció de nous resultats, i vaig passar a ser consumidor àvid de noves dades —en moltes de les quals jo havia participat en algun moment en el seu disseny i promoció. Al final d'aquest trajecte tenim obres en què les opinions dels historiadors i economistes més qualificats han anat encaixant amb les dades que hem anat reconstruint. Pel camí algunes opinions han caducat desmentides per les dades, i algunes sèries han esdevingut obsoletes i ja no s'usen més, amb la qual cosa ens hem alliberat també de les limitacions que tenien.<sup>4</sup>

En el paper d'usuari de sèries històriques —ahora que de promotor de la seva elaboració— m'he dedicat a tots els treballs que m'han semblat dignes de crèdit. Sovint els autors de les reconstruccions queden exhausts després del treball, forçosament curós i detallista, però poc agraït, de reconstrucció estadística, i han reduït l'esforç interpretatiu al mínim de subratllar allò que és més evident. Jo he passat aquesta síndrome i la conec bé. De fa temps gaudeixo fent valer la recerca que altres han fet.<sup>5</sup> En el que segueix repetiré aquesta estratègia, focalitzant-la so-

---

-*database-2010* (consulta: 17 setembre 2019). Els seus col·legues i deixebles n'han activat una de nova, que actualitza l'original: <https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/releases/maddison-project-database-2018> (consulta: 17 setembre 2019). Els detalls de fonts i mètodes es poden trobar a Maddison Project Database, versió 2018. Jutta BOLT, Robert INKLAAR, Herman de JONG i Jan Luiten van ZANDEN, «Rebasing “Maddison”: new income comparisons and the shape of long-run economic development», *Maddison Project Working Paper*, núm. 10 (2018).

3. Albert CARRERAS i Xavier TAFUNELL, «La gran empresa en España, 1917-1974. Una primera aproximación», *Revista de Historia Industrial*, vol. III (1993), p. 127-175.

4. Exemple del sacseig de velles idees amb noves dades: Albert CARRERAS, «La producción industrial española, 1842-1981: construcción de un índice anual», *Revista de Historia Económica*, vol. II, núm. 1 (1984), p. 127-157; «Gasto nacional bruto y formación de capital en España, 1849-1958: primer ensayo de estimación», a Pablo MARTÍN ACEÑA i Leandro PRADOS DE LA ESCOSURA (ed.), *La nueva historia económica en España*, Madrid, Tecnos, 1985, p. 17-51; *Industrialización española: estudios de historia cuantitativa*, Madrid, Espasa-Calpe, 1991. Exemple de l'aportació de noves dades i el suggeriment de noves idees: Albert CARRERAS (ed.), *Estadísticas históricas de España: Siglos XIX y XX*, Madrid, Fundación Banco Exterior, 1989, i Albert CARRERAS i Xavier TAFUNELL (ed.), *Estadísticas históricas de España: Siglos XIX y XX*, Madrid, Fundación BBVA, 2005, 3 v.

5. Ho he fet a consciència amb els treballs del meu estimat col·lega Leandro Prados de la Escosura: *El progreso económico de España (1850-2000)*, Bilbao, Fundación BBVA, 2003, i *Spanish economic growth, 1850-2105*, Londres, Palgrave, 2017, en diverses ocasions, i juntament amb Xavier Tafunell: *Historia económica de la España contemporánea*, Barcelona, Crítica, 2003; *Historia económica de la España contemporánea (1789-2009)*, Barcelona, Crítica, 2010, i *Entre el imperio y la globalización: Historia económica de la España contemporánea*, Barcelona, Crítica, 2018. M'he entretingut amb alguns esforços de reconstrucció del trencaclosques de les dades, els fets i les interpretacions. Estic especialment satisfet de l'exercici fet sobre el Sexenni Democràtic (1868-1874), en l'homenatge al meu mestre, Jordi Nadal: Albert CARRERAS, «Prosperidad privada y miseria pública durante el Sexenio Democrático», a Albert CARRERAS, Pere PASCUAL, David REHER i Carles SUDRIÀ (ed.), *Doctor Jordi Nadal: La industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya*, Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona, 1999, vol. I, p. 777-794, col·l. «Homenatges», 17.

bre l'evolució de l'economia catalana en els darrers cinc-cents anys. Aprofitaré, així, el coneixement acumulat pels historiadors econòmics dels qui més he après, començant pel meu director de tesi i mestre —Jordi Nadal— i seguint pels meus col·legues més savis com els dissortadament desapareguts Josep Fontana i Ernest Lluch i els feliçment actius Francesc Cabana, Ramon Garrabou, Gaspar Feliu, Jaume Torras, Jordi Maluquer de Motes, Pere Pascual, Montserrat Duran i Àngels Solà, així com els estrictament coetanis: Carles Sudrià, Josep Maria Delgado, Josep Maria Fradera, Josep Maria Benaül, Àlex Sánchez, Xavier Tafunell, Lluís Castañeda, César Yáñez, Jordi Catalan, Enriqueta Camps i Fernando Guirao, i acabant amb els més joves, que ja no menciono per no carregar la llista, però que vull reconèixer col·lectivament en la persona de Francesc Valls, col·lega brillantíssim que ens ha abandonat prematurament, i en la de Joan Ramon Rosés, que ha trobat l'èxit acadèmic a la London School of Economics (LSE).<sup>6</sup>

## 2. EL CAS DE LA CATALUNYA MODERNA

Hem estat molt a les fosques sobre l'evolució quantitativa de l'economia catalana comparada amb les del seu entorn. Hem sabut més sobre les grans dades demogràfiques —tot i que amb moltes dificultats— que sobre les dades estrictament econòmiques, com ara el producte interior brut, total o *per capita*, o l'ingrés o renda total i per persona. Vaig ser pioner a estimar l'evolució històrica de la producció industrial catalana i basca, obrint un camí que després van ampliar i millorar Jordi Maluquer de Motes i Joan Ramon Rosés per a Catalunya i l'enyorat i prematurament desaparegut Antonio Parejo.<sup>7</sup> La major cobertura cronològica permetia donar una profunditat històrica a les sèries que estimaven regularment

6. Francesc VALLS I JUNYENT, *La Catalunya atlàntica: Aiguarent i teixits a l'arrencada industrial catalana*, Vic, Eumo, 2004, ha esdevingut una referència indispensable per entendre la nostra història econòmica. De Joan Ramon Rosés vull citar el seu «Why isn't the whole of Spain industrialized? New economic geography and early industrialization, 1797-1910», *The Journal of Economic History*, vol. 63, núm. 4 (2003), p. 995-1022, molt pertinent per contextualitzar a escala espanyola i mundial el debat sobre el creixement econòmic català del segle XIX.

7. Albert CARRERAS, «La producción industrial catalana y vasca, 1844-1935. Elementos para una comparación», a Manuel GONZÁLEZ, Jordi MALUQUER DE MOTES i Borja de RIQUER (ed.), *Industrialización y nacionalismo: análisis comparativos*, Bellaterra, Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1985, p. 197-209; Jordi MALUQUER DE MOTES, «El índice de la producción industrial de Cataluña. Una nueva estimación (1817-1935)», *Revista de Historia Industrial*, núm. 5 (1994), p. 45-71; Joan RAMON ROSÉS, «Industrialización regional sin crecimiento nacional: la industrialización catalana y el crecimiento de la economía española (1830-1861)», *Revista de Historia Industrial*, núm. 25 (2004), p. 49-79; Antonio PAREJO BARRANCO, «La industrialización de las regiones españolas durante la primera y la segunda revolución tecnológica. Andalucía, Cataluña, País Vasco (1830-1975)», *Revista de Historia Económica*, vol. 22, núm. 3 (2004), p. 669-706.



els instituts estadístics i que no anaven més enrere dels anys cinquanta del segle xx. Això havia permès retrocedir fins al 1844 —tot un èxit. Amb una mica més de feina i assumint més riscos estadístics, s'havia arribat a tirar enrere fins al 1817. No estava gens malament, especialment si es comparava amb altres països i regions econòmiques de l'Europa occidental: França, Itàlia, Alemanya, Bèlgica, Països Baixos, Dinamarca i Noruega.<sup>8</sup> Els països amb sèries més llargues eren sempre la Gran Bretanya i, no tant, Suècia. Tot plegat va començar a canviar ràpidament quan una nova generació d'investigadors va explotar noves hipòtesis metodològiques que permetien aprofitar sistemàticament les abundants dades disponibles sobre preus de béns, serveis i factors productius, i van intentar desxifrar les llargues sèries disponibles sobre salaris i sobre renda de la terra.<sup>9</sup> L'experimentació va iniciar-se, des de finals del segle xx i l'inici del segle XXI, a Anglaterra i als Països Baixos sobre el seu passat preestadístic, i va poder saltar, gràcies a aquest nou enfocament, a temps i espais molt més desconeguts com podien ser els segles de l'edat moderna (i fins i tot baixmedieval) i els grans imperis de la Xina i l'Índia.<sup>10</sup> La universalització d'espais i temps va permetre construir nous diagnòstics sobre per què la primera revolució industrial es va produir a la Gran Bretanya i no als Països Baixos o abans a la Xina, a l'Índia o a l'antiga Roma.<sup>11</sup> Convido els curiosos a llegir algun dels breus i estimulants resums publicats per un dels acadèmics més innovadors en el camp.<sup>12</sup>

Catalunya era rica de moltes d'aquestes dades, així com el País Valencià. Treballs clàssics de generacions anteriors, com els d'Earl J. Hamilton,<sup>13</sup> documen-

8. Albert CARRERAS i Xavier TAFUNELL, *El creixement a llarg termini a l'Europa occidental, 1830-2000: fets i problemes*, Barcelona, CREI, 2008, col·l. «Opuscles del CREI», 20. També n'hi ha versió anglesa i castellana.

9. Robert C. ALLEN, «Economic structure and agricultural productivity in Europe, 1300-1800», *European Review of Economic History*, núm. 3 (2000), p. 1-25; Stephen N. BROADBERRY i Bishnupriya GUPTA, «The early modern great divergence: wages, prices and economic development in Europe and Asia, 1500-1800», *Economic History Review*, núm. 59 (2006), p. 2-31; Luis ANGELES, «GDP per capita or real wages? Making sense of conflicting views on pre-industrial Europe», *Explorations in Economic History*, núm. 45 (2008), p. 147-163.

10. Stephen N. BROADBERRY, Bruce M. S. CAMPBELL, Alexander KLEIN, Mark OVERTON, Bas van LEEUWEN, *British economic growth, 1270-1870*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015.

11. Robert C. ALLEN, *The British industrial revolution in global perspective*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009.

12. Robert C. ALLEN, *Global economic history: A very short introduction*, Oxford, Oxford University Press, 2011 (n'hi ha traducció castellana a Alianza, Madrid, 2013, amb el títol *Historia económica mundial: Una breve introducción*) i *The industrial revolution: A very short introduction*, Oxford, Oxford University Press, 2017.

13. Earl J. HAMILTON, *Money, prices and wages in Valencia, Aragon, and Navarre, 1351-1500*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1936; *American treasure and the price revolution in Spain, 1501-1650*, Nova York, Octagon Books, 1965, i *War and prices in Spain, 1651-1800*, Nova York, Rusell & Rusell, 1969.

tant preus i salaris des del 1350 fins al 1800 a diverses ciutats castellanques i catalanoaragoneses, van poder ser combinats amb nova recerca que s'havia acumulat sobre renda de la terra o salaris, i amb les millors hipòtesis sobre l'evolució del producte.<sup>14</sup> En un article del 2007 de Carlos Álvarez Nogal i Leandro Prados de la Escosura, molt discutit però molt influent, vam disposar de les primeres estimacions sobre l'evolució comparada de l'ingrés *per capita* a les regions històriques hispàniques.<sup>15</sup> Això permetia visualitzar l'evolució econòmica de Catalunya als anys 1530, 1591, 1700, 1750, 1787 i 1857. La raresa de les dates s'ha d'entendre per la disponibilitat de censos o de recomptes de població considerats de prou qualitat.<sup>16</sup>

TAULA 1  
 PIB i PIB real per capita, Catalunya i Espanya, 1530-1857

Any	PIB real per capita (1857 = 100)		PIB p. c. Catalunya / PIB p. c. Espanya	PIB Catalunya / PIB Espanya	Població Catalunya / Població Espanya
	Catalunya (A)	Espanya (B)	Espanya = 100 (C)	(%) (D)	(%) (E)
1530	65,2	75,8	110	5,8	5,3
1591	61,4	85,0	92	5,0	5,4
1700	65,3	75,5	111	7,6	6,9
1750	56,2	77,5	93	7,6	8,2
1787	80,2	83,0	124	10,7	8,6
1857	100,0	100,0	128	13,9	10,9

FONTS I NOTES: Columnes A, B i C, elaboració pròpia a partir de Carlos ÁLVAREZ NOGAL i Leandro PRADOS DE LA ESCOSURA, «The decline of Spain: conjectural estimates (1500-1850)», *European Review of Economic History*, núm. II (2007), p. 319-366, taula 13. Columna D, elaboració pròpia a partir de Carlos ÁLVAREZ NOGAL i Leandro PRADOS DE LA ESCOSURA, *ibid.*, 2007, taula 12. Els índexs d'aquestes quatre columnes són mitjanes geomètriques de les dues estimacions dels panells A i B de Carlos ÁLVAREZ NOGAL i Leandro PRADOS DE LA ESCOSURA, *ibid.*, 2007, taules 12 i 13. Columna E, elaboració pròpia a partir de les columnes C i D. Els possibles desajustos en les unitats menors són per arrodoniment.

14. Montserrat DURAN, «L'evolució de l'ingrés senyorial a Catalunya (1500-1799)», *Recerques*, núm. 17 (1985), p. 7-42; Gaspar FELIU, *Precios y salarios en la Cataluña moderna*, Madrid, Banco de España, 1991, 2 v. D'ell és l'únic llibre dedicat a la història econòmica de Catalunya des de la prehistòria fins a l'actualitat: Gaspar FELIU, *Història econòmica de Catalunya*, Barcelona, Base, 2012, 182 p.

15. Carlos ÁLVAREZ NOGAL i Leandro PRADOS DE LA ESCOSURA, *op. cit.*, 2007, p. 319-366.

16. Atès que l'article en qüestió tracta de totes les regions de l'actual Estat espanyol, ha privilegiat dates en què la riquesa informativa és més gran per a la Corona de Castella. Afortunadament, per al Principat han sobreviscut recomptes o fogatges per a més anys, cosa que permet interpolar alguns resultats. Vegeu la nota següent.

Què hem après d'aquest primer conjunt de resultats sobre l'evolució econòmica de la Catalunya moderna? (vegeu la taula 1). En primer lloc, de la columna A, que l'ingrés *per capita* va fluctuar en una franja de més o menys deu per cent entre les primeries del segle XVI i mitjans del segle XVIII. Les fluctuacions entorn d'un nivell estable ens recorden el caràcter estàtic de les economies agràries, preindustrials, caracteritzades per estar capturades en el parany malthusià que no permetia incrementar els ingressos per habitant sense que això generés un increment demogràfic que acabava consumint la millora econòmica, revertint-la a nivells inferiors. Era el model que sempre havia estat vigent i del qual les societats no podien sortir tret que disposessin de més terres.

La Catalunya del 1500 era molt poc poblada (224.000 habitants segons el que es pot deduir del fogatge del 1497).<sup>17</sup> Les grans pestes baixmedievales i els llargs conflictes civils l'havien buidada. La davallada demogràfica havia provocat, en canvi, que els ingressos per cap creixessin i fossin atractius per als habitants al nord dels Pirineus. Durant un segle i mig, fins ben entrat el segle XVII, milers i milers de gascons i occitans van anar baixant cap a Catalunya i s'hi van instal·lar definitivament.<sup>18</sup> Tanmateix, Catalunya va tenir moltes dificultats per superar el llinar del mig milió d'habitants que devia haver assolit cap a l'any 1300 i no ho va fer fins a les primeries del segle XVIII.

Amb alts i baixos, l'ingrés per cap es va mantenir. Al segle XVI (en realitat del 1530 al 1591) va baixar lleugerament i va perdre posicions en comparació amb la mitjana dels regnes hispànics de la casa d'Àustria, que havien estat més dinàmics. En canvi, al segle XVII (de 1591 a 1700), va esdevenir-se l'oposat: Catalunya va recuperar els nivells de les primeries del segle XVI i la posició relativa dins dels territoris de la corona habsbúrgica. Les pestes, les expulsions de moriscos, la Guerra dels Segadors i les diverses guerres amb França no van ser prou devastadores per contrarestar la tendència de fons a la recuperació econòmica catalana. Dit altrament, les sagnies demogràfiques<sup>19</sup> tornaven a donar força negociadora

17. Totes les referències a la història de la població procedeixen de Jordi NADAL, «La població», a Joaquim NADAL i FARRERAS i Philippe WOLFF (dir.), *Història de Catalunya*, Vilassar de Mar, Oikos-Tau, 1983, cap. 3, p. 65-94 (l'edició original es titula: «La vraie richesse: les homes», a Joaquim NADAL i FARRERAS i Philippe WOLFF (dir.), *Histoire de la Catalogne*, Tolosa del Llenguadoc, Éditions Privat, 1982, p. 95-121), i de Jordi NADAL, *La població espanyola (siglos XVI a XX)*, Barcelona, Ariel (*La población española, siglos XVI a XX*, nova edició completament corregida i augmentada, Barcelona, Ariel, 1984).

18. Jordi NADAL i Èmile GIRALT, *La population catalane de 1553 à 1717: L'immigration française et les autres facteurs de son développement*, París, SEVPEN, 1961 (prefaci de Fernand Braudel). Edició catalana: Jordi NADAL i Emili GIRALT, *Immigració i redreç demogràfic: Els francesos a la Catalunya dels segles XVI i XVII*, Vic, Eumo, 2000 (pròleg de Jaume Torras).

19. Menys importants que les de les pestes baixmedievales i menys importants que les castelles contemporànies. La Corona de Castella va perdre molta més població durant el segle XVII, atès que a les pestes i expulsions s'hi va afegir un flux constant d'emigració cap a les colònies americanes, resultat

—per pura escassetat— a les poblacions supervivents. Probablement la segona meitat del segle XVI i la primera meitat del segle XVII van ser el darrer període en què la prosperitat relativa catalana i, en general, dels territoris de la Corona d'Aragó va ser comparable a l'anglesa. Cal recordar, però, que era netament inferior a la dels estats italians o a la dels Països Baixos.<sup>20</sup> A partir de mitjans del segle XVII el PIB *per capita* anglès comença a créixer sostingudament (tot i que amb les irregularitats pròpies de tot creixement preindustrial i de tot període de gran inestabilitat política i militar interna) i s'allunya del de tota la resta d'Europa, tret dels Països Baixos.

Amb les dades disponibles podem dividir el segle XVIII en dues meitats. La primera, aproximadament del 1700 al 1750, i la segona, del 1750 al 1787. La primera meitat, que és la de les guerres de Successió i la de les aplicacions del decret de Nova Planta i similars, va ser clarament negativa per a Catalunya. Per a Catalunya s'ha abusat de referir-se a l'efecte benèfic de la Nova Planta i de l'administració borbònica, però la primera meitat del segle no deixa cap rastre de millora en les magnituds macroeconòmiques, ans al contrari.

Ben diferent va ser l'experiència del 1750 al 1787. Catalunya va revertir completament l'ensulsiada econòmica de la primera meitat de segle i va gaudir d'uns anys molt bons: fort creixement de l'ingrés *per capita*, gran millora comparada amb les altres regions fins a assolir un 124 % respecte a la mitjana espanyola, i fort creixement demogràfic, que també incrementa el pes de la població catalana sobre l'espanyola. El pes econòmic de Catalunya creixia indiscutiblement. Són els anys de l'inici de la manufactura tèxtil cotonera, començant amb els estampats d'indianes i seguint amb el tissatge i filatura del cotó. Són també els anys del mal anomenat «comerç lliure», iniciat el 1765 i ampliat el 1778.<sup>21</sup> Són anys de creixement demogràfic arreu, que incentiva les vendes de manufactures agràries i industrials catalanes: aiguardents i teixits.<sup>22</sup>

---

de la combinació de factors d'expulsió (crisi agrària i crisi manufacturera) i d'atracció (oportunitats americanes). Diferent fou el cas del País Valencià i d'Aragó, molt castigats per l'expulsió dels moriscos. Jordi NADAL a Joaquim NADAL I FARRERAS i Philippe WOLFF (dir.), *op. cit.*, 1983 i Jordi NADAL, *op. cit.*, 1984.

20. Roger FOUQUET i Stephen N. BROADBERRY, «Seven centuries of European growth and decline», *Journal of Economic Perspectives*, vol. 29, núm. 4 (2015), p. 227-244; Carlos ÀLVAREZ NOGAL i Leandro PRADOS DE LA ESCOSURA, *op. cit.*, 2007.

21. Es parlà de comerç «lliure» perquè flexibilitzava el monopoli del comerç amb Amèrica que havia tingut Cadis. Nou ports —entre els quals Barcelona—, el 1765, i uns quants més el 1778 —entre els quals els Alfacs— van poder comerciar directament amb les colònies.

22. Per al segle XVIII, vegeu sempre Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, Edicions 62, 1966-1968, 4 v., especialment els volums 3 i 4.

### 3. MESURANT LA INDUSTRIALITZACIÓ CATALANA

Les dades que estic comentant arriben fins al 1857, cosa que és molt interessant en si mateixa. Voldríem disposar de més talls temporals entre el 1787 i el 1857, però ja és prou valuós que es pugui relligar la informació de finals del XVIII —1787— amb la de mitjans del XIX —1857. Així veiem que el PIB *per capita* de Catalunya va créixer a bon ritme, lleugerament per damunt de la mitjana espanyola.

La trajectòria catalana del 1750 al 1857 retrata els anys més dinàmics de l'economia catalana, incloent-hi tota la seva primera industrialització.<sup>23</sup> El creixement econòmic representat pel progrés de l'ingrés per habitant (un 78 %) és paral·lel a un dinamisme demogràfic important, probablement el més sostingut de la història de la població catalana —es més que duplica. Els dos factors permeten que el

23. Gaudim d'excel·lents visions de conjunt: Jordi MALUQUER DE MOTES, «La revolució industrial a Catalunya», *L'Avenç*, núm. 73 (1984), p. 18 i s.; Jordi NADAL i Jordi MALUQUER DE MOTES, *Catalunya, la fàbrica d'Espanya: Un segle d'industrialització catalana, 1833-1936*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1985; Josep FONTANA, *La fi de l'Antic Règim i la industrialització*, a Pierre VILAR (dir.), *Història de Catalunya*, vol. 5, Barcelona, Edicions 62, 1989 (n'hi ha versió de butxaca, 1998); Pere PASCUAL, *Agricultura i industrialització a la Catalunya del segle XIX: Formació i desestructuració d'un sistema econòmic*, Barcelona, Crítica, 1990; James K. J. THOMSON, *A distinctive industrialization: Cotton in Barcelona, 1728-1832*, Cambridge, Cambridge University Press, 1992; Jaume TORRAS, «L'economia catalana abans del 1800. Un esquema», a Jordi NADAL, Jordi MALUQUER DE MOTES, Carles SUDRIÀ i Francesc CABANA (dir.), *Història econòmica de la Catalunya contemporània*, vol. 1, *La formació d'una societat industrial*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1994, p. 13-37, i Jordi MALUQUER DE MOTES, «La gran transformació. Industrialització i modernització a la Catalunya del segle XIX», a Jordi NADAL, Jordi MALUQUER DE MOTES, Carles SUDRIÀ i Francesc CABANA (dir.), *Història econòmica de la Catalunya contemporània*, vol. 1, *La formació d'una societat industrial*, 1994, p. 39-349; Jordi NADAL, Josep Maria BENAÛL i Carles SUDRIÀ (dir.), *Atlas de la industrialització de Catalunya 1750-2010*, Barcelona, Vicens Vives, 2012; Alexandre SÁNCHEZ i Josep M. DELGADO, «Activitats econòmiques», a Jaume SOBREQÜÉS (dir.), *Història de Barcelona*, vol. 5, *El desplegament de la ciutat manufacturera (1714-1833)*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona, 2013, p. 215-281. Articles de molt impacte de la darrera generació: Josep M. DELGADO, «Mercado interior versus mercado colonial en la primera industrialización española», *Revista de Historia Económica*, vol. XI, núm. 1 (1995), p. 11-31; Àlex SÁNCHEZ, «Crisis económica y respuesta empresarial. Los inicios del sistema fabril en la industria algodonera catalana, 1797-1839», *Revista de Historia Económica*, vol. XVIII, núm. 3 (2000), p. 485-525, i Joan Ramon ROSÉS, *op. cit.*, 2004. Una utilíssima revisió historiogràfica és la de Jordi MALUQUER DE MOTES, «La industrialización de Cataluña: un balance historiográfico», a Antonio DI VITTORIO, Carlos BARCIELA i Gian Luigi FONTANA (cur.), *Storiografia d'industria e d'impresa in Italia e Spagna in età moderna e contemporanea*, Pàdua, CLEUP, 2004, p. 63-102. Un model d'història local per a aquest arc temporal ens el proporciona Àngels SOLÀ PARERA, *Aigua, indústria i fabricants a Manresa (1759-1860)*, Manresa, Centre d'Estudis del Bages, 2004. Desbordant el marc temporal de la industrialització i cobrint del segle XVIII al segle XX, Albert CARRERAS, «Cataluña, primera región industrial de España», a Jordi NADAL i Albert CARRERAS (ed.), *Pautas regionales de la industrialización española (siglos XIX y XX)*, Barcelona, Ariel, 1990, p. 259-295, i Jordi MALUQUER DE MOTES, «Cataluña, avanzada de la industrialización», a Luis GERMÁN, Enrique LLOPIS, Jordi MALUQUER DE MOTES i Santiago ZAPATA (ed.), *Historia económica regional de España, siglos XIX y XX*, Barcelona, Crítica, 2001, p. 357-389.

PIB es quadruplica.<sup>24</sup> No es pot menystenir la rellevància de la simultaneïtat dels dos fenòmens. Com a Anglaterra en els mateixos anys, Catalunya assisteix a l'acceleració del creixement demogràfic, en part per la reducció de la mortalitat mercès a un conjunt de causes que van des d'avenços en la prevenció i contenció de les epidèmies fins a la millora en l'alimentació passant pels primers èxits en les vacunacions, i en part per l'increment de la fecunditat mercès a l'augment d'oportunitats de treball i de millores de l'ingrés.<sup>25</sup> El creixement poblacional és simultani a la millora dels nivells de vida, cosa que constitueix tot un èxit i la primera mostra fefaent de trencament del sostre malthusià. Tot plegat és paral·lel en el temps i idèntic en les causes al que passa a la Gran Bretanya, i que tenim molt ben documentat per a Anglaterra.<sup>26</sup>

El tall temporal del 1857 és important per diversos motius. En termes demogràfics, és el moment del primer cens modern. Els seus resultats, però, foren molt discutits i molts dels contemporanis no els van considerar creïbles, perquè els van trobar massa alts, fins al punt de forçar-ne la repetició. El nou cens del 1860 va ratificar els resultats del 1857, amb un lleuger increment que era completament consistent amb la taxa de creixement que ja suggeria el cens del 1857, de manera que disposem d'una excel·lent base de coneixement demogràfic. Per altra banda, és entorn d'aquests anys que comencen la majoria de sèries estadístiques que han acabat permetent una estimació del PIB espanyol i del PIB de les regions històriques des del punt de vista del producte i de la despesa, amb la qual cosa s'ofereix un contrast amb les sèries més antigues que només han pogut ser obtingudes per mètodes més indirectes d'estimació de l'ingrés, de la demanda d'aliments i del grau d'urbanització. El contrast metodològic ha estat important i ha marcat, durant molt de temps, un límit temporal inferior al coneixement estadístic i històric desagregable territorialment.<sup>27</sup> Doncs bé, els darrers estudis que han aprofitat metodologies d'explotació de dades salarials han permès una reconstrucció seguida de l'ingrés a escala regional i provincial precisament des del 1860. Fins fa molt poc no podíem enllaçar amb la mateixa metodologia les dades anteriors i posteriors al 1860. Ara podem fer-ho amb millors fonaments.<sup>28</sup> Tot i així subsisteixen alguns desajustos (vegeu la nota 30).

24. Carlos ÁLVAREZ NOGAL i Leandro PRADOS DE LA ESCOSURA, *op. cit.*, 2007.

25. Jordi NADAL a Joaquim NADAL i FARRERAS i Philippe WOLFF (dir.), *op. cit.*, 1983 i Jordi NADAL, *op. cit.*, 1984.

26. Hi ha una detallada discussió a Stephen N. BROADBERRY *et al.*, *op. cit.*, 2015.

27. Albert CARRERAS, «Fuentes y datos para el análisis regional de la industrialización española», a Jordi NADAL i Albert CARRERAS (ed.), *op. cit.*, 1990, p. 3-20; Santiago ZAPATA, «Apéndice estadístico», a Luis GERMÁN, Enrique LLOPIS, Jordi MALUQUER DE MOTES i Santiago ZAPATA (ed.), *op. cit.*, 2001, p. 561-596; Rafael DOMÍNGUEZ, *La riqueza de las regiones: Las desigualdades económicas regionales en España, 1700-2000*, Madrid, Alianza, 2002; Albert CARRERAS i Xavier TAFUNELL, *op. cit.*, 2018, p. 46-52.

28. Alfonso DíEZ-MINGUELA, Julio MARTÍNEZ-GALARRAGA i Daniel A. TIRADO, *Regional inequality in Spain, 1860-2015*, Cham, Palgrave Macmillan, 2018; Joan Ramon ROSÉS i Nikolaus WOLF

TAULA 2

*PIB per capita, 1860-1935, Catalunya i Barcelona en relació amb la mitjana espanyola*

<i>Any</i>	<i>Catalunya (Espanya = 100)</i>	<i>Barcelona (prov.) (Espanya = 100)</i>	<i>Pro memòria Espanya PIB p. c. (\$ int. 1990)</i>
1860	1,14	1,49	1.307
1870	1,26	1,67	1.225
1880	1,40	1,84	1.707
1890	1,52	2,06	1.668
1900	1,84	2,54	1.812
1910	1,93	2,55	1.912
1920	2,04	2,81	2.197
1930	1,67	2,05	2.657
1935	1,55	1,72	2.579

FONTS: Per al PIB *per capita* en relació amb la mitjana espanyola, Alfonso DíEZ-MINGUELA, Julio MARTÍNEZ-GALARRAGA i Daniel A. TIRADO, *op. cit.*, 2018, taules A9 i A10. Per al PIB *per capita*: Leandro PRADOS DE LA ESCOSURA, *op. cit.*, 2017, taula S28.

A diferència del que sol passar amb les revisions d'estimacions de dades històriques, en aquest cas les noves dades, que són millors que les anteriors, ens ofereixen uns canvis més intensos que els que havíem mesurat anteriorment.<sup>29</sup> Del 1860 al 1920 el PIB *per capita* català creix un 1,9 % anual, lleugerament més del doble que l'espanyol (0,9 %). Passa de representar el 114 % de la mitjana espanyola l'any 1860 a representar un 204 % més l'any 1920, amb creixements esgraonats desenament.<sup>30</sup>

Mentrestant, la proporció de la població catalana sobre l'espanyola no varia significativament (vegeu la taula 4), cosa que implica un creixement a un ritme

(ed.), *The economic development of Europe's regions*, Routledge, 2019. Una visió panoràmica dels fonaments teòrics: Julio MARTÍNEZ-GALARRAGA i Daniel TIRADO, «Geografia i creixement econòmic: una perspectiva històrica», *Notes d'Economia*, núm. 104 (2018), p. 194-211. Una presentació de l'elaboració de les dades primàries: *El potencial de mercado provincial en España (1860-1930). Un estudio de nueva geografía económica e historia económica*, Madrid, Banco de España, 2013, coll. «Estudios de Historia Económica», 62.

29. Em refereixo als publicats a Albert CARRERAS i Xavier TAFUNELL, *Historia económica de la España contemporánea*, Barcelona, Crítica, 2003, (p. 65-70) i 2010 (p. 63-67), i a *Entre el imperio y la globalización*, Barcelona, Crítica, 2018 (p. 46-52), mobilitzant en cada cas les millors dades disponibles.

30. L'estimació disponible per al 1857 (vegeu la taula 1) ens dona un 128 % en lloc del 114 % reportat per al 1860. La discrepància deriva de la manca d'homogeneïtat de les dades i dates disponibles (1857 vs. 1860) i de la imperfecta homogeneïtat dels mètodes utilitzats.

equivalent al de la mitjana estatal. El major dinamisme català ve íntegrament del creixement del producte *per capita*. Entorn del 1920, el PIB català ja era el 22,5 % de l'espanyol, quan el 1860 era el 12,2 %, <sup>31</sup> i el 1750 era el 7,6 % (vegeu la taula 4). Cap altra regió (definides per Díez-Minguela, Martínez-Galarraga i Tirado com les actuals comunitats autònomes) no va viure un èxit productiu comparable en el mateix període. El País Basc sí, però entre el 1860 i el 1935, i més enllà fins al 1950. <sup>32</sup>

El dinamisme català entre el 1860 i el 1920 ens obliga a referir-nos al triomf i la difusió de la revolució industrial a Catalunya que Jordi Nadal va caracteritzar sota el títol de *Catalunya, la fàbrica d'Espanya*, acotat cronològicament, en la seva interpretació, al segle que anava del 1835 al 1936. <sup>33</sup> A Catalunya, l'especialització industrial manufacturera va generar unes economies d'aglomeració molt poderoses, que van anar-hi concentrant activitat industrial de valor afegit relativament alt. <sup>34</sup> El procés es va intensificar amb la Gran Guerra i va assolir el seu màxim immediatament després. <sup>35</sup> A partir d'aleshores —1920— el procés de difusió va superar el d'aglomeració. <sup>36</sup> Les activitats industrials es van anar difonent a molts nuclis urbans que havien gaudit d'un creixement demogràfic i econòmic suficient per activar les seves pròpies economies d'aglomeració (com València, Alacant, Palma, Saragossa, Vigo o Santander). Tant és així que el 1920 (el tall estadístic del 1920) esdevé, en les darreres estimacions, el punt àlgid de la desigualtat territorial entre les regions històriques espanyoles. El procés és visible al País Valencià i a les Illes, que comparteixen la difusió de les activitats manufactureres i la millora del PIB *per capita* relatiu (120 % i 123 %, respectivament, per a l'any 1930), i a Catalunya, que baixa del màxim històric del 1920 a una proporció, encara ben alta però menys espectacular, del 167 % també l'any 1930. En aquest

31. Però el 13,9 % segons Carlos ÁLVAREZ NOGAL i Leandro PRADOS DE LA ESCOSURA, *op. cit.*, 2007, taula 12.

32. Sempre segons Díez-MINGUELA *et al.*, *op. cit.*, 2018.

33. Jordi NADAL i Jordi MALUQUER DE MOTES, *op. cit.*, 1985.

34. Jordi NADAL, «La formació de la indústria moderna», a Jordi NADAL i Jordi MALUQUER DE MOTES, *op. cit.*, 1985, p. 43-113, i «Catalunya, la fàbrica d'Espanya», a Jordi NADAL i Jordi MALUQUER DE MOTES, *op. cit.*, 1985, p. 131-135; Joan Ramon ROSÉS, *op. cit.*, 2003.

35. Carles SUDRIÀ, *Una societat plenament industrial*, volum 4 de Jordi NADAL, Jordi MALUQUER DE MOTES, Carles SUDRIÀ i Francesc CABANA (dir.), *Història econòmica de la Catalunya contemporània*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1988.

36. És el que expliquen Díez-MINGUELA *et al.*, *op. cit.*, 2018, i que havien avançat a articles previs com Joan Ramon ROSÉS, Julio MARTÍNEZ-GALARRAGA i Daniel A. TIRADO, «The upswing of regional income inequality in Spain (1860-1930)», *Explorations in Economic History*, vol. 47, núm. 2 (2010), p. 244-257; Alfonso Díez-MINGUELA, Julio MARTÍNEZ-GALARRAGA i Daniel A. TIRADO, «Why did Spanish regions not converge before the Civil War? Agglomeration economies and (regional) growth revisited», *Revista de Historia Económica / Journal of Iberian and Latin American Economic History*, vol. 34, núm. 3 (2016), p. 417-448.



moment, Catalunya ja és superada per Madrid (180 %) i està a punt de ser-ho pel País Basc (164 %). No hi ha cap altra regió que s'hi acosti. És el mapa de la prosperitat econòmica en començar la Segona República. Pel que sabem, els anys de la República són de clara convergència de nivells entre gairebé totes les actuals comunitats autònomes. Les principals perjudicades seran Madrid i Catalunya, mentre que gairebé totes les altres (tret del País Valencià i Múrcia) en són beneficiàries.<sup>37</sup>

Ens hem de preguntar com es va arribar a la Catalunya del 1920 a un nivell de renda *per capita* de més del doble de la mitjana estatal. Les dades actualment disponibles ens il·lustren sobre la natura geogràficament concentrada del fenomen. De fet, ens obliguen a canviar el protagonisme, que passa a ser de la província de Barcelona més que de Catalunya (taula 2). Només són sistemàticament més pròsperes que la mitjana les províncies de Barcelona, Biscaia, Guipúscoa i Madrid i, a certa distància, València. El 1860 la província de Madrid gaudia del 177 % de nivell de benestar comparat amb la mitjana estatal. Es mantindrà en aquestes proporcions, amb un mínim del 152 % el 1910. Si comparem amb Barcelona, la superioritat de Madrid durarà fins al 1870. El 1880 Barcelona haurà pujat fins al 184 % mentre que Madrid «només» fins al 183 %. La província de Barcelona seguirà pujant sobre la mitjana estatal i assolirà un 254 % el 1900 i un 281 % el 1920.<sup>38</sup> Pics tan alts de concentració econòmica com el del 1920 no es troben en cap altre moment (entre el 1860 i el 2015) dins l'Estat espanyol.

I el País Basc? Amb les dades provincials podem afinar bé la comparativa. Guipúscoa és la primera de les províncies basques que fa un salt cap endavant. D'estar per sota de la mitjana estatal el 1860 (89 %) salta en 20 anys al 171 % i en vint anys més —1900— al 245 %. Amb l'excepció d'una aturada el 1920 (125 %), la posició serà sempre molt destacada. Biscaia és la segona de fer el salt cap endavant. Començant al 101 % el 1860 no serà fins al 1890 que assolirà el 188 % i superarà Guipúscoa. Malgrat l'èxit del 1920 (232 %), no serà fins al ple franquisme que superarà Barcelona. València estarà sempre per damunt de la mitjana, però el seu màxim serà inferior: el 135 % l'any 1880. El 1935 estarà al 120 %, mentre que les Illes hauran pujat al 129 %.

37. Totes les dades procedeixen de Díez-MINGUELA *et al.*, *op. cit.*, 2018.

38. No tenim monografies d'història econòmica per al conjunt de la província de Barcelona com a unitat d'anàlisi. Sí que en tenim, i d'excel·lents, per a la ciutat de Barcelona: Jordi NADAL i Xavier TAFUNELL, *Sant Martí de Provençals, pulmó industrial de Barcelona (1847-1992)*, Barcelona, Columna, 1992, i Mercè TATJER, *Barcelona, ciutat de fàbriques*, Barcelona, Albertí, 2014. També els diversos capítols d'història econòmica de la *Història de Barcelona* dirigida per Jaume SOBREQÜÉS, Barcelona, Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona, 1991 i s., 9 v.

#### 4. POSANT LA CATALUNYA INDUSTRIAL EN EL CONTEXT EUROPEU

La comparativa internacional és sempre complicada de fer. A més d'homogeneïtat metodològica hi ha el requisit de comparabilitat de les estimacions a preus corrents i a tipus de canvis corrents. Per superar-les totes dues s'ha introduït la correcció de la paritat de poder adquisitiu, que tanmateix és difícil de calcular per a períodes remots. De fet, encara ho és avui en dia, quan les dades de PIB *per capita* regionals europees sovint no diferencien les diferents paritats de poder adquisitiu de les regions de cada estat, i així donen per bones i iguals les correccions a introduir a París que a la resta de França o a Londres que a la resta del Regne Unit, quan les diferències d'ingrés *per capita* són molt grans. Ara per ara, el millor exercici disponible que ens permet comparar eliminant l'efecte dels tipus de canvi i dels costos de la vida són els dòlars «Geary-Khamis» (o «internacionals») del 1990, que és l'esforç més reeixit que s'ha fet fins ara de trobar una solució per a tot el món desenvolupat.<sup>39</sup> Amb totes les limitacions que això implica, però també amb tot el que il·luminen les dades corregides amb aquest procediment, disposem actualment d'una base de dades de PIB *per capita* per a totes les regions de l'Europa occidental (la Unió Europea de 15 estats —l'anterior a l'ampliació de l'Est—, afegint-hi Noruega i Suïssa, però sense Grècia), per al 1900 i per a gairebé tots els talls desenals fins al 2010 (però no hi ha 1920, 1930 ni 1940 sinó 1925 i 1938).<sup>40</sup>

Atès que les dades europees comparables només estan disponibles a partir del 1900, he triat aquesta data com la més remota per a la qual podem disposar d'una comparació. Alhora, és una data prou interessant ja que ens mesura un moment que representa la maduració del desplegament industrial català.

De 173 regions, que s'han mirat de fer al més semblants possibles a les NUTS2 d'Eurostat, per a l'any 1900 Catalunya era la 39a.<sup>41</sup> Tinguem present que per al 2017, de 180 regions NUTS2 (els mateixos països de l'Europa occidental, però excloent Noruega i Suïssa), Catalunya és la 69a, a paritat de poder adquisitiu.<sup>42</sup>

39. Ha estat fonamental la tasca homogeneïtzadora de mètodes i qualitat de les fonts dirigida durant un quart de segle per Angus Maddison. Vegeu la nota 2.

40. Joan Ramon ROSÉS i Nikolaus WOLF (ed.), *op. cit.*, 2019.

41. Elaboració pròpia a partir dels apèndixs de ROSÉS i WOLF (ed.), *op. cit.*, 2019. Les dades sobre PIB *per capita* de Catalunya que s'obtenen de ROSÉS i WOLF (ed.), *op. cit.*, 2019, són molt semblants —gairebé idèntiques— a les que es dedueixen de la taula 2 (*vid. supra*), però estan disponibles per a 173 regions. Les dades són en dòlars internacionals del 1990. Això vol dir que hi ha una correcció de paritat de poder adquisitiu, que pot ser incompleta, i també una correcció de tipus de canvi.

42. La 75a de les 281 regions NUTS2 de la Unió Europea. EUROSTAT, «GDP per capita in 281 EU regions», *News Release* (en línia), núm. 34 (2019), <<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9618249/1-26022019-AP-EN.pdf/f765d183-c3d2-4e2f-9256-cc6665909c80>> (consulta: 17 setembre 2019).

Quan Espanya va entrar a la Comunitat Econòmica Europea, Catalunya era la 143a de 199, sempre a paritat de poder adquisitiu.<sup>43</sup>

Per sota de qui està la Catalunya del 1900? Per sota de gairebé totes les regions dels estats netament més rics que Espanya: el Regne Unit, Suïssa, Bèlgica i Dinamarca. Queden excloses les regions més agràries d'aquests estats, que no superen la Catalunya fabril del 1900. També està per sota d'unes quantes regions o ciutats regió de països més rics, però no tan distanciat de l'Espanya del 1900: Alemanya (Berlín, Hamburg, Bremen, Colònia), Països Baixos (la «Holland» històrica i Utrecht), França (Illa de França i les regions al nord de París). En els casos de Finlàndia i Àustria, només les regions de les capitals. Però, en canvi, el PIB *per capita* de Catalunya està per sobre del de totes les regions al sud de París i dels Alps, el que és bona part de França, tot Itàlia i tota la península Ibèrica, tret del País Basc. Pensem que parlem del 1900. Hi haurà regions europees que encara creixeran molt fins a la Gran Guerra, com tot Alemanya, els països escandinaus i el nord d'Itàlia.

Si focalitzéssim la comparació entre la província de Barcelona i les regions europees —una comparació forçada atès que es comparen unitats que no sempre són comparables— obtindríem un PIB *per capita* netament superior (4.602 \$ internacionals del 1990), que situarien aquesta unitat territorial com la setena, només darrere de les dues regions del sud-est d'Anglaterra, de la regió més rica de França (Illa de França), totes elles molt més poblades que la província de Barcelona, d'una regió de Suïssa (Zuric), d'una capital d'Estat (Hèlsinki) i d'una ciutat estat com Luxemburg, totes elles amb força menys població.

Aquest èxit català en la frontissa entre el segle XIX i el segle XX reflecteix acuradament l'essència de la trajectòria històrica de l'economia catalana en l'època contemporània: haver experimentat una industrialització precoç, única a la Mediterrània anterior a la Gran Guerra, i fins i tot única als països de llengua llatina, al sud de París i dels Alps, amb l'excepció del País Basc, que va tenir un creixement explosiu en els darrers decennis del segle XIX. En aquest diagnòstic hi coincideixen molts contemporanis i també els estudiosos actuals de la història econòmica de Catalunya.<sup>44</sup>

Les dades disponibles sobre grans empreses ens confirmen el diagnòstic des del costat empresarial. És pels volts de la pèrdua de les darreres colònies, el 1898, que les empreses catalanes són més grans a escala espanyola. La seva importància,

43. Jordi MALUQUER DE MOTES, «Las comunidades autónomas españolas bajo el impacto de la integración en la Unión Europea», a Luis GERMÁN, Enrique LLOPIS, Jordi MALUQUER DE MOTES i Santiago ZAPATA (ed.), *op. cit.*, 2001, p. 525-560.

44. Vegeu els treballs citats a la nota 23. Vegeu també Édouard ESCARRA, *Le développement industriel de la Catalogne*, París, Arthur Rousseau, 1908. N'hi ha traducció castellana d'Enric BORRÀS CUBELLS: *El desarrollo industrial de Cataluña: 1900-1908*, Barcelona, Grijalbo, 1970.

en nombre i dimensió econòmica, assolirà un màxim històric del qual no pararan de declinar fins a l'actualitat. Podem mesurar-ne l'ascens al llarg del segle XIX i el declivi al llarg dels segles XX i XXI.<sup>45</sup>

Dir 1900 és referir-nos a un espai temporal més ampli —finals del segle XIX i començaments del segle XX. Està caracteritzat, per a Catalunya, com l'època d'eclosió del Modernisme en les arts i en l'arquitectura. De fet, el gruix del turisme que visita Barcelona el que busca són les obres dels grans arquitectes que van ser actius en aquells anys, finançats tots ells per les fortunes dels que els van fer els encàrrecs, que havien esdevingut rics i que se sentien en condicions de gastar en la seva imatge pública: els Güell, Gil, Batlló, Milà, Vicens, Amatller, Thomas, Morera, Garí, etc.<sup>46</sup> Són també els anys de l'inici dels èxits del catalanisme polític, quan es constitueix amb voluntat de guanyar espais de poder aprofitant les eleccions per sufragi universal masculí, tant a escala estatal com municipal. Són també els anys de la pèrdua de les colònies, que va significar la repatriació de capitals abundants, i els anys en què Barcelona va començar a atreure grans inversions estrangeres per a l'explotació del seu potencial de consum d'electricitat.<sup>47</sup>

Vist des de la perspectiva europea occidental, la pauta recurrent al 1900 i a l'actualitat és la del lideratge econòmic, a cada país, de les regions de la capital política. Això només té les habituals excepcions «lotaríngies»: Països Baixos, Alemanya, Suïssa i Itàlia. En el cas espanyol, el País Basc i Catalunya superen, el 1900, en PIB *per capita* la capital. Madrid i l'Estat viuen malament aquesta excepció, tan poc «borbònica».

Els darrers estudis ja mencionats (Rosés i Wolf i Díez-Minguela *et al.*) apunten tots que el punt àlgid de la desigualtat regional a Espanya coincideix amb el punt àlgid de la preeminència econòmica catalana, i el situen entorn del 1920. No vol dir exactament aquell any, sinó que són anys posteriors al 1910 i anteriors al 1930. Són els anys de la Catalunya de la Mancomunitat, la d'Enric Prat de la Riba i

45. Albert CARRERAS i Xavier TAFUNELL, «El declivi de la gran empresa catalana: notes per a una perspectiva històrica», a *Miscel·lània Ernest Lluch i Martín*, vol. 1, Barcelona, Fundació Ernest Lluch, 2006, p. 191-203.

46. La relació entre l'exuberància arquitectònica de l'Eixample i la prosperitat de Barcelona i Catalunya ha estat subratllada moltes vegades. L'explicació des de l'angle més econòmic ha estat la de Xavier Tafunell en un article memorable, «La construcción residencial barcelonesa y la economía internacional: Una interpretación sobre las fluctuaciones de la industria de la vivienda en Barcelona», *Revista de Historia Económica*, vol. VII, núm. 2 (1989), p. 389-437.

47. Jordi MALUQUER DE MOTES, *op. cit.*, 1994; Pere PASCUAL i Carles SUDRIÀ, «Restauració i segona crisi colonial» i «L'economia catalana, la vigília de la Primera Guerra Mundial», a Joaquim ALBAREDA (dir.), *Catalunya, nació d'Europa*, vol. 2, *Naixement i configuració del catalanisme*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2013, p. 71-93; Jordi CATALAN, «Capital, treball i Estat entre dues revolucions industrials, 1874-1913», *Recerques*, núm. 47-48 (2003-2004), p. 5-28.

la dels millors anys de Francesc Cambó. Dissortadament, no disposem del mateix tall (1920) per a les regions de l'Europa occidental. El tall temporal disponible és el del 1925. Doncs bé, el 1925 Catalunya és la regió 31a de les 173 considerades, vuit posicions més amunt que l'any 1900. Els anys de la neutralitat de la Gran Guerra i la represa vigorosa després de la crisi de postguerra l'han portada a una prosperitat relativa molt alta. Ha escurçat distàncies respecte a regions dels països que van patir en els seus territoris la Gran Guerra o que van sofrir la reorganització postbèlica, com les franceses, belgues i alemanyes. Si ens focalitzem en la província de Barcelona, puja a la sisena posició entre les regions de l'Europa occidental, darrere de les regions de Londres i París, de la regió d'Amsterdam, de la de Zuric i de la de Basilea.

Tanmateix, la destacada posició catalana a l'inici del període d'entreguerres s'anirà difuminant amb el retorn a la normalitat i a la difusió del creixement als anys vint, arreu d'Espanya i arreu d'Europa, i després durant la Segona República, contemporània de la Gran Depressió. Es perdrà completament amb la Guerra Civil i l'aïllament del primer franquisme.

## **5. CREIXEMENT I CONVERGÈNCIA DE CATALUNYA DESPRÉS DE LA GUERRA**

Quin és l'efecte del franquisme? La primera part —els anys quaranta— seria, amb la informació disponible, de manteniment de les posicions relatives dintre d'Espanya, que vol dir que l'empobriment es reparteix pertot arreu. Se'n surten millor les regions cantàbriques (Astúries, Cantàbria i País Basc), afavorides per les polítiques autàrquiques. Als anys cinquanta, de progressiu relaxament de l'autarquia, d'industrialització per substitució d'importacions i de crucial dependència de les exportacions, el País Valencià i les Illes en surten reforçats, mentre que les grans regions agràries de l'interior —les dues Castelles i també Andalusia— en surten perjudicades. Catalunya manté la seva posició, inferior a la del País Basc però lleugerament superior a la de Madrid, tot començant a rebre totes tres quantitats creixents d'immigrants.

Amb el Pla d'Estabilització del 1959 i el trencament de les polítiques més autàrquiques, s'obren plenament les possibilitats migratòries i això provoca el major procés de convergència conegut fins ara entre les regions històriques espanyoles. Les més pròsperes acaben situant-se totes, l'any 1975, en nivells molt semblants: el País Basc, Madrid i les Illes al 133-134 % de la mitjana espanyola, i Catalunya al 128 %. El País Valencià, que havia estat al 115 % el 1959, torna a la mitjana (100 %) el 1975. Les regions més pobres milloren molt poc la seva posició. L'ajust de convergència en el PIB *per capita* s'ha produït per migracions massives i canvi estruc-

tural, omplint les regions més riques i buidant les més pobres, buidant el sector agrari i desplaçant població cap al sector industrial i de serveis, buidant el món rural i omplint el món urbà.<sup>48</sup>

TAULA 3  
*PIB per capita, 1935-2015, Catalunya i Barcelona en relació amb la mitjana espanyola*

<i>Any</i>	<i>Catalunya Espanya = 1</i>	<i>Barcelona (prov.) Espanya = 1</i>	<i>Pro memòria Espanya PIB p. c. \$ int. 1990</i>
1935	1,55	1,72	2.579
1940	1,63	1,82	2.148
1950	1,56	1,72	2.346
1959	1,52	1,64	3.445
1975	1,28	1,29	8.549
1985	1,13	1,06	9.950
1986	1,16	1,09	10.321
1999	1,22	1,22	16.102
2007	1,18	1,18	19.351
2015	1,19	1,19	18.181

FONTS: Per al PIB *per capita* en relació amb la mitjana espanyola, Alfonso Díez-MINGUELA, Julio MARTÍNEZ-GALARRAGA i Daniel A. TIRADO, *op. cit.*, 2018, taules A9 i A10. Per al PIB *per capita*: Leandro PRADOS DE LA ESCOSURA, *op. cit.*, 2017, taula S28.

La transició a la democràcia, coetània d'una llarga crisi econòmica, no modifica aquesta tendència, sinó que més aviat la perllonga. Les inèrcies de les cadenes migratòries són importants i el desplegament de l'estat del benestar, també. La convergència continua encara que la bonança s'aturi. Del 1975 al 1985 Catalunya passa del 125 % al 113 % de la mitjana espanyola. Madrid, del 134 % al 117 %. El País Basc, del 133 % al 122 %. En vigílies de la incorporació a la CEE, les diferències regionals són més petites que mai. La crisi iguala els territoris per manca d'incrementus al creixement. La capacitat redistributiva de l'estat del benestar contribueix a la congelació de les diferències.

48. Fenòmens explorats amb més detall per Julio MARTÍNEZ-GALARRAGA, Joan Ramon ROSÉS i Daniel A. TIRADO, «The evolution of regional income inequality in Spain, 1860-2010», a Joan Ramon ROSÉS i Nikolaus WOLF (ed.), *op. cit.*, 2019, p. 269-290. Un cas ben semblant, i molt estudiat, és el d'Itàlia: Emanuele FELICE, «Regional income inequality in Italy in the long run (1870-2010). Patterns and determinants», *op. cit.*, 2019, p. 177-203.

El potent cicle de la integració a la CEE i el cicle d'integració a l'euro generaran una mica més de vint anys de creixement amb poques interrupcions. Situats al 2007, Catalunya haurà millorat del 113 % al 118 %, Madrid del 117 % al 132 %, el País Basc del 126 % a 127 %. Madrid serà qui haurà pogut atreure més activitats d'alt valor afegit. La distribució regional seguirà, en el seu conjunt, molt poc canviada.<sup>49</sup> La crisi, del 2007 al 2015, ha congelat encara més les posicions. Són pocs els canvis dignes de menció: el País Basc puja del 127 % al 132 %, i Madrid del 132 % al 136 %. Catalunya puja un punt, del 118 % al 119 %. Si revisem què ha variat en quaranta anys, des de la mort de Franco fins al final de la darrera crisi (1975-2015), els principals perjudicats, en aquesta comparativa de nivells relatius, han estat les Illes, que han baixat trenta punts, del 134 % al 104 %, seguides del País Valencià, del 100 % al 88 %, Astúries, del 99 % al 88 %, Cantàbria, del 102 % al 91 %, i Catalunya, del 128 % al 119 %. Els principals beneficiats: Galícia, que puja del 76 % al 89 %; Navarra, del 114 % al 125 %; Extremadura, del 58 % al 69 %; Aragó, del 101 % al 111 %, i Castella i Lleó, del 84 % al 94 %.

Baixant a l'escala provincial, la província de Barcelona manté una major prosperitat que la de Madrid durant el franquisme, però amb tendència a la convergència dels nivells. Finalment Madrid supera Barcelona el 1973 (133 % *versus* 132 %) i ja no perdrà el seu avantatge, ben al contrari, l'ampliarà, fins a l'actualitat. Guipúscoa superarà Barcelona el 1935. Des d'aleshores endavant serà, en general, més pròspera que Barcelona —amb algunes excepcions durant el franquisme (entre el 1955 i el 1963). Malgrat els seus èxits durant el primer terç del segle xx, Biscaia no superarà Barcelona fins als anys cinquanta i seixanta del segle xx, i repetirà la preeminència durant els anys vuitanta i en els darrers anys, del 2010 endavant. Àlaba tindrà una trajectòria ben superior a la mitjana, però menys destacada que les altres províncies basques i Barcelona fins al 1965, quan les superarà totes tres de manera irreversible fins a l'actualitat (2015). Navarra també acabarà superant sistemàticament la província de Barcelona des del 1980. Dintre de Catalunya, Girona superarà Barcelona des del 1975 i Lleida i Tarragona també superaran Barcelona des del 1980, tot i que s'observa una forta convergència de nivells entre les quatre províncies catalanes en els darrers deu anys de la sèrie (2005-2015).

49. Julio MARTÍNEZ-GALARRAGA, Joan Ramon ROSÉS i Daniel A. TIRADO, *ibid.*, dediquen molt espai a discutir les possibles causes de la interrupció del procés de convergència regional a Espanya després del 1980, i detecten que el mateix s'esdevé a altres països avançats. Les causes poden ser des de l'increment de les transferències interregionals i internacionals establertes i consolidades arran de la llarga crisi industrial de finals dels anys setanta, contemporània de l'emergència de l'estat del benestar a Espanya, fins a la desigual distribució dels guanys de les polítiques de liberalització, fet que inclou la globalització, que n'és una conseqüència, passant per l'aturada del canvi estructural. Concretament assenyalen que l'emergència i multiplicació de serveis de baix valor afegit han trencat la tendència que el canvi estructural sigui sinònim d'increment de productivitat.

Catalunya ha convergit cap a la mitjana estatal. Aquesta ha estat la tendència del darrer segle. Les regions líders van reduir la seva prosperitat relativa obrint-se a les migracions massives procedents de regions espanyoles més pobres. Amb la instauració del règim democràtic de la Transició hi ha hagut una tendència a la congelació de les posicions relatives, però una mirada més atenta detecta que algunes comunitats autònomes han sortit clarament beneficiades —però cap en l'eix mediterrani—, i que dintre de Catalunya s'ha produït una eficaç convergència entre províncies.

Per altra banda, els alts i baixos econòmics catalans s'assemblen cada cop més als espanyols, reflex d'una legislació econòmica unificada, en què els incentius al creixement no estan en les mans de les comunitats autònomes i la redistribució territorial realitzada a través de l'Estat no afavoreix, ans al contrari, les regions més competitives.

La posició dins d'Europa és ben clara: Catalunya està per damunt de la mitjana comunitària (Unió Europea de 27) en PIB *per capita*, i ha millorat molt en relació amb quan va entrar a la CEE,<sup>50</sup> però ha perdut moltes posicions si ho comparem amb on era fa entorn d'un segle, bé el 1900, bé cap al 1925.

Està lluny aquell dinamisme que va il·luminar l'economia catalana durant uns cent cinquanta anys i que va assolir el punt màxim fa, aproximadament, un segle. El malestar contemporani de Catalunya també reflecteix que la construcció de l'estat del benestar no ha produït els efectes esperats, i que ni s'ha tingut el benestar que es podia esperar ni l'autogovern que es volia.

## **6. RECAPITULACIÓ: LES TENDÈNCIES A LLARG TERMINI EN PERSPECTIVA COMPARADA**

Si fins ara hem revisat l'evolució de l'economia catalana distingint unes grans etapes —l'època moderna i l'arrencada industrial, l'època de la difusió de la industrialització, i l'època posterior a la Guerra Civil i fins a l'actualitat—, ara recapitularem l'evolució del PIB *per capita* català a molt llarg termini parant més atenció a les seves magnituds absolutes i a com ha evolucionat en relació amb les economies del seu entorn més significatives.

La taula 4 recull l'evolució de Catalunya i la comparació amb Espanya. Els talls seleccionats corresponen, del 1530 al 1857, als únics disponibles. A partir del 1860 presento una selecció intencionada dels talls disponibles. Per al 1860 ens permet contrastar les dades del 1857, obtingudes amb altres metodologies. Entre el 1857 i el 1860 disposem d'un observatori per mirar cap al passat preindustrial i

50. Vegeu les notes 42 i 43.



TAULA 4  
 PIB, PIB per capita i població, 1530-2017, Catalunya i Espanya

Any	Catalunya PIB p. c. (\$ int. de 1990)	Catalunya/Espanya PIB p. c. (Esp = 100)	Catalunya/Espanya PIB %	Catalunya/Espanya Població %
1530	985	110	5,8	5,3
1591	927	92	5,0	5,4
1700	988	111	7,6	6,9
1750	850	93	7,6	8,2
1787	1.213	124	10,7	8,6
1857	1.512	128	13,9	10,9
1860	1.490	114	12,2	10,7
1900	3.334	184	19,5	10,6
1920	4.482	204	22,5	11,0
1935	3.997	155	17,5	11,3
1950	3.660	156	17,9	11,5
1975	10.943	128	20,0	15,7
1985	11.244	113	17,9	15,7
2007	22.834	118	18,9	16,0
2017	22.930	120	19,2	16,2

FONTS: Per a PIB i PIB *per capita*, Catalunya i Espanya, del 1530 al 1857, Carlos ÁLVAREZ NOGAL i Leandro PRADOS DE LA ESCOSURA, *op. cit.*, 2007, taules 12 i 13, fent la mitjana geomètrica resultant de combinar els panells A i B de cada taula. Del 1860 al 2015: Díez-MINGUELA *et al.*, *op. cit.*, 2018, taules A4 i A10. Per al 2017: INE, *Contabilidad regional de España*. Població Catalunya/Espanya: fins al 1857, taula 1. Del 1860 endavant, Díez-MINGUELA *et al.*, *op. cit.*, 2018, taula A7. Per al 2017, INE, *op. cit.* La línia que separa les dades de 1857 i 1860 recorda que hi ha un canvi de fonts i metodologia, explicat al text.

d'un mirador de la Catalunya industrial i contemporània.<sup>51</sup> Saltem al 1900, data significativa per múltiples motius, tant convencionals i estadístics com d'història política i econòmica, que ens ajuda a fer-nos el càrrec del creixement generat per la difusió i consolidació de la industrialització a Catalunya. El tall del 1920 captura el moment de màxima prosperitat relativa de l'economia catalana. L'any 1935 correspon a la darrera imatge disponible anterior a la guerra. Saltem al 1950 per copsar què ha canviat un cop acabades la Guerra Civil i la Segona Guerra Mundial

51. Hi ha discontinuïtat de fonts i metodologia en l'estimació del PIB entre el 1857 i el 1860. Vegeu la nota 28.

i un cop afermat el franquisme autàrquic. Ens dona testimoni de l'estancament patit en el segon quart del segle xx, particularment agut per la successió de Gran Depressió, Guerra Civil i aïllament autàrquic. Atès que l'economia espanyola es comença a obrir tímidament poc després, i que intensificarà l'obertura després del 1959, el tall del 1975 captura el quart de segle de creixement més intens de l'economia espanyola i catalana. Del 1975 al 1985 capturem la llarga crisi industrial viscuda des de la crisi del petroli i la mort de Franco fins a l'admissió a la CEE. El nou tall —1999— ens permet avaluar tot el creixement derivat de la integració real (comercial) a la CEE (després UE). I el 2007 ens permet repetir l'exercici per a la integració monetària. Finalment, acabem amb l'any 2017, per al qual podem disposar de tots els elements comparatius que busquem, alhora que ens palesa l'estancament de tota una dècada. Aquestes pinzellades queden reflectides a la primera columna, que ens presenta l'evolució del PIB per cap català real des del 1530 fins al 2017. Recorre a la simplificació que representen els «dòlars internacionals del 1990». Aquesta magnitud es multiplica per més de 23 vegades. Des del 1750, punt previ a l'arrencada industrial i mínim històric de la sèrie, es multiplica per 27. En l'arc de 267 anys que van del 1750 al 2017 ha crescut a una taxa anual de l'1,24 %. Els períodes més brillants foren del 1750 al 1787 amb un creixement anual de l'1 %, que trenca l'estancament plurisecular previ; del 1860 al 1900 amb un 2 % anual, que representa una acceleració no vista mai anteriorment; del 1950 al 1975, un 4,5 % anual, màxim històric per a períodes llargs, i del 1985 al 2007, un 3,3 % anual, la darrera etapa de bonança sostinguda.

La segona columna ens proporciona una visió sintètica de l'ascens i el declivi del lideratge econòmic català dins de l'Estat espanyol. En focalitzar l'atenció en el PIB *per capita* relatiu, captura els canvis en els nivells comparats de prosperitat, a diferència de la tercera columna, on es documenta el pes de l'economia catalana sobre l'espanyola, però ara centrada en el PIB. En tots dos casos l'ascens culmina en el tall del 1920. Però mentre que la prosperitat relativa ha tendit a convergir sobre la mitjana, la dimensió global de l'economia catalana (tercera columna), que tant va créixer del 1750 al 1920, multiplicant per tres el seu pes dins de l'espanyola, s'ha mantingut força estable, amb alts i baixos, en el darrer segle, gràcies al dinamisme demogràfic aportat per successives onades immigratòries que han compensat l'escàs creixement vegetatiu de la població catalana (quarta columna). La pèrdua de lideratge en PIB *per capita* s'ha anat compensant amb una important capacitat d'atracció de nous catalans.<sup>52</sup> Però, de totes les onades immigratòries d'aquest darrer segle, només la del 1950 al 1975 va incrementar significativa-

52. Sobre els aspectes demogràfics, vegeu l'obra clàssica d'Anna CABRÉ, *El sistema català de reproducció: Cent anys de singularitat demogràfica*, Barcelona, Institut Català de la Mediterrània i Proa, 1999.

ment el pes demogràfic de Catalunya en el conjunt d'Espanya. Vist en la perspectiva de cinc segles, crida l'atenció la solidesa de la tendència a un creixement demogràfic català més intens que l'espanyol. A Catalunya la immigració també va ser important en l'època moderna i la major fecunditat ho va ser durant l'època de la primera industrialització. A Espanya, les emigracions voluntàries (a les Amèriques i a Europa) o involuntàries (expulsions de jueus i moriscos, exilis posteriors a les guerres civils) sempre —fins a l'any 2000— havien reduït el seu potencial de creixement demogràfic.

La taula 5 ens situa de ple en el debat sobre el comportament comparat de l'economia catalana amb l'europea occidental. Atès que només disposem de sèries raonables per a l'Europa occidental començant el 1830, utilitzo, a la primera columna, l'excel·lent sèrie disponible per a Anglaterra - Gran Bretanya - el Regne Unit, del 1270 al 1870. En tenim altres de molt llargues per a la Itàlia del nord i el centre i per als Països Baixos, i altres que comencen cap al 1500 per a Portugal i per a Suècia. De totes elles podem afirmar que durant els segles XIV i XV l'economia catalana devia ser comparable en PIB *per capita* a l'economia anglesa.<sup>53</sup> Probablement una mica més pròspera al segle XIV, i una mica menys al segle XV. En tot cas, encara a finals del segle XVI i primeres dècades del segle XVII, eren comparables. Deixaran de ser-ho des de mitjans del segle XVII, quan Anglaterra comença a créixer, i Catalunya no ho fa en absolut. Passat un segle la distància esdevé molt gran. Ja es detecta el 1700 i encara més el 1750. En relació amb les economies dels Països Baixos i de la Itàlia central i septentrional, no hi ha comparació possible des del segle XIV, que és quan comencem a tenir estimacions: Catalunya és sempre molt menys pròspera. Del 1750 al 1787 Catalunya escurça les distàncies que s'havien obert amb la Gran Bretanya, però entorn del 1857 o del 1860 s'haurà recaigut al punt baix assolit el 1750. Cal parar atenció a aquest fet. Ens recorda que l'embranchida catalana de la segona meitat del segle XVIII va ser prou potent per recuperar distàncies amb el líder econòmic del moment, però que la revolució industrial a Catalunya no serà suficient per impedir que la prosperitat britànica acumuli un avantatge inqüestionable sobre la de Catalunya.

Aquesta consideració ens remet al clàssic debat sobre si va ser la migradesa del mercat espanyol la responsable que Catalunya no pogués créixer més o si va ser l'excessiva protecció aranzelària obtinguda per la indústria catalana la responsable de la seva incapacitat de competitivitat internacional, alhora que empobria l'Espanya no industrial.<sup>54</sup> Hi va haver un temps, durant la darrera generació, de major re-

53. Roger FOUQUET i Stephen N. BROADBERRY, *op. cit.*, 2015; Stephen N. BROADBERRY *et al.*, *op. cit.*, 2015; Carlos ÁLVAREZ NOGAL i Leandro PRADOS DE LA ESCOSURA, *op. cit.*, 2007.

54. La interpretació comprensiva amb el proteccionisme: Jordi NADAL i Carles SUDRIÀ, «La controversia en torno al atraso de la economía española en la segunda mitad del siglo XIX», *Revista de Historia Industrial*, núm. 3 (1993), p. 199-227. La interpretació crítica —lliurecanvista— està ben desplegada

putació de la crítica al proteccionisme, però els treballs de Robert C. Allen han retornat legitimat intel·lectual i política al proteccionisme.<sup>55</sup> En altres treballs he tractat de replantejar el debat tradicional entre proteccionisme i lliurecanvisme parant atenció a la taxa de creixement dels mercats protegits com a factor discriminant de l'èxit o fracàs de les estratègies dels diversos països occidentals durant el segle XIX.<sup>56</sup>

TAULA 5  
*PIB real per capita, 1530-2017. Catalunya en comparativa internacional*

<i>Any</i>	<i>Catalunya / Anglaterra-Gran Bretanya (Ang/GB = 100)</i>	<i>Catalunya / Unió Europea de 15 (UE-15 = 100)</i>	<i>Catalunya / món (Món = 100)</i>
1530	88,8		
1591	93,1		
1700	63,9		
1750	47,3	...	
1787	63,6	110,5	...
1857	46,5	92,1	190,7
1860	45,2	86,0	182,6
1900	...	116,5	262,4
1920		142,4	309,9
1935		104,3	221,7
1950		82,5	173,6
1975		96,3	266,5
1985		80,8	235,4
2007		107,6	303,0
2017		107,9	252,6

FONTS: Per a Catalunya les mateixes de la taula 4. Anglaterra / Gran Bretanya / Regne Unit: Stephen BROADBERRY, Bruce M. S. CAMPBELL, Alexander KLEIN, Mark OVERTON, Bas van LEEUWEN, *op. cit.*, 2015, apèndix 5.3 i taula 10.02, opció 1700 = 1563 \$ int. 1990. UE-15: estats de la Unió Europea de 15 (abans de l'ampliació cap a l'Est del 2004): CARRERAS I TAFUNELL, *op. cit.*, 2018, apèndix 1, col. 5. Món: *ibid.*, col. 6. (...) Sense dades. Per al Regne Unit n'hi ha, però he volgut centrar l'atenció fins al 1860, aprofitant que existeix una única font seriada homògena.

a Leandro PRADOS DE LA ESCOSURA, «Política económica liberal y crecimiento en la España contemporánea: un argumento contrafactual», *Papeles de Economía Española*, núm. 73 (1997), p. 83-99.

55. Robert C. ALLEN, *op. cit.*, 2011, reivindica la lògica de les opcions proteccionistes en fer-ne la pauta normal, no subordinada, de reacció al desafiament industrial britànic.

56. Per exemple a Albert CARRERAS, «La industrialización: una perspectiva a largo plazo», *Papeles de Economía Española*, núm. 73 (1997), p. 35-60.

Només es pot temperar un judici negatiu sobre la trajectòria comparada de Catalunya amb la Gran Bretanya parant atenció al que passa a tots els altres països europeus occidentals. Aquest és el valor de la sèrie de la segona columna, centrada en aquesta comparativa. Es pot veure que la posició catalana el 1787, comparada amb el conjunt de l'Europa occidental, era prou favorable. Això vol dir que els primers esforços d'industrialització fets per Catalunya van ser molt productius. L'evolució fins al 1857-1860 és negativa, però molt menys del que ho és quan es compara només amb la Gran Bretanya. La industrialització catalana de la primera meitat llarga del segle XIX, frustrada per grans fracassos com les guerres de l'època de la Revolució Francesa, la invasió napoleònica, la pèrdua de l'imperi continental americà i les guerres carlines, conviurà amb una economia catalana ben dinàmica. Aquest dinamisme donarà els seus fruits, aproximadament, a mitjans del segle XIX, però només els podem mesurar des del 1857-1860. Des d'aleshores fins al 1900 l'economia catalana creix més que la britànica i més que la de tota l'Europa occidental. El dinamisme s'allarga fins als voltants del 1920, quan la posició catalana s'ha capgirat completament respecte a l'europea occidental: una prosperitat catalana molt superior a la de la mitjana de l'Europa de referència, que assoleix una cota del 142,4 %, probablement el màxim històric, i el moment de major esplendor productiva catalana com ja hem anat detectant repetidament al llarg d'aquestes pàgines.

Els decennis successius no portaran bones notícies. Caurà la ràtio Catalunya - Europa occidental fins al 1950. El fort creixement del 1950 al 1975 permetrà una convergència important, però limitada i vulnerable, tal com es veu a l'impacte de la llarga crisi petroliera i industrial, que desfà en pocs anys el que s'havia guanyat durant l'etapa d'hipercreixement anterior. Els dos cicles d'integració europea (la real i la monetària) seran molt positius, però mostraran les febleses a partir del 2007. Aquestes febleses són ben visibles a la comparativa amb el PIB *per capita* de tot el món (tercera columna). Catalunya ha gaudit, afortunadament, d'una prosperitat netament superior a la de la mitjana mundial. Com en altres comparatives, el tall del 1920 és un màxim històric. I l'any 2007 hi va estar molt a prop. Probablement el màxim absolut es devia assolir cap a l'any 2000, amb un nivell 336. Després va començar una convergència ràpida sobre la mitjana mundial provocada per la combinació de l'efecte de l'enriquiment dels països emergents —la Xina, per simplificar—, i per la profunda crisi del deute sobirà que es pateix a partir de l'any 2010. Els dos factors estan laminant a bon ritme l'avantatge construït en el llarg període de liberalització comercial iniciat als anys 1950 i que encara durava cap al 2007. Per ara ja han consumit el gruix dels guanys de les polítiques d'integració real i monetària facilitada per la integració de l'economia espanyola a la CEE i a la UEM, que no és poca cosa. No s'ha de ser pessimista: el 250 % del PIB *per capita* mundial és una posició excel·lent, però hem de ser conscients que es debilita cons-

tantment i que els reptes immediats, així com els de llarg termini, consisteixen a recuperar capacitat de creixement per a l'economia catalana. Atesa la significació, dimensió i transcendència dels reptes (globalització, canvi tecnològic accelerat, etc.) no s'hi val a badar.

Les forces que empenyen a la convergència sobre la mitjana són molt poderoses, però molts països han reeixit a reconstruir el seu lideratge econòmic, tecnològic i de benestar. El futur està per fer però no es farà sol. Caldrà la màxima implicació de tothom.



## **Resposta d'Andreu Mas-Colell, membre emèrit de la Secció de Filosofia i Ciències Socials**

És per a mi un goig oferir-vos la resposta tradicional d'un membre de l'IEC al discurs de recepció d'un altre. Que aquest altre sigui el professor Albert Carreras, i que ell hagi volgut que jo li donés resposta, fa que el goig esdevingui també un honor. Gràcies, Albert.

L'obra de Carreras s'insereix en la distingida trajectòria de la història econòmica catalana, la que podríem associar amb el nom del seu mestre, Jordi Nadal, i del mestre del seu mestre, Jaume Vicens Vives. Ambdós van ser elegits en el seu moment com a membres de l'IEC, de la qual cosa em congratulo, però Carreras és el primer que ho ha estat a la Secció de Filosofia i Ciències Socials, i això em satisfà particularment.

No voldria cercar raons transcendents en aquest fet. La raó fonamental és ben clara: Albert Carreras és un gran historiador i és un gran economista. Això segon, dit sigui de passada, ho ha demostrat no només en els claustres de l'acadèmia, sinó també en les seues de la gestió de la hisenda i les finances de Catalunya, en uns temps on les seues eren trinxeres i on a més d'economista calia ser expert en gestió política. He de dir, i aquí entro en l'anecdota personal ja que vàrem fer equip en les dedicacions esmentades, que la perspectiva de l'historiador econòmic també es feia present en aquesta faceta de la seva activitat. Van ser moltes les vegades en què els seus companys i col·laboradors ens vàrem meravellar de com, davant d'una situació difícil i aparentment molt complexa, ell ens esmentava alguna crisi dels anys seixanta del segle XIX —no pas del XX— que, ves per on, il·luminava el que ens estava passant.

Ara bé, penso que hi ha una raó interna al desenvolupament de l'economia com a disciplina científica que fa ben adient la incorporació d'un historiador econòmic a la nostra secció. L'economia ha esdevingut en les darreres dècades molt més empírica. Una reorientació en la qual sens dubte han influït l'abundor de da-



des, els avenços en les metodologies per tractar-les i les noves i espectaculars possibilitats de càlcul proveïdes pels ordinadors. La focalització cap a les dades porta de manera natural a reconèixer-ne i explotar-ne el caràcter històric. Hi ha, per exemple, àmbits de l'economia on les dades que el present pot proveir no són suficients, ja sigui en nombre, ja sigui en varietat. Penseu en la macroeconomia, en què una dada pot ser el valor d'un paràmetre per a un país. El nombre de països pot no ser prou alt per a l'anàlisi, però podem incrementar les observacions anant cap al passat. De fet, són molts els macroeconomistes que, impulsats per aquesta limitació del present, han fet d'historiadors (Milton Friedman i Anna Schwartz sobre història monetària i Ben Bernanke sobre la crisi del 29 són dos casos ben coneguts). Alhora, i més des de dintre de la lògica dels historiadors econòmics, la disponibilitat de noves tècniques porta a la seva aplicació a les sèries històriques, i estimula també a construir-ne de noves. Tot això fa més entenedor el seu treball en els economistes no historiadors, contribuint d'aquesta manera a situar la història econòmica més al centre de la disciplina econòmica.

En el discurs que avui ens ha pronunciat el professor Carreras hem pogut veure, a partir de multitud de recerques, seves i de molts altres historiadors, una visió global de l'evolució del PIB català dels darrers cinc-cents anys, en termes absoluts i *per capita*, i en termes comparatius amb Espanya i Europa. Quina panoràmica més suggeridora que ens presenta! Llegint el text m'havia d'anar repetint que les estadístiques i taules cobrien cinc-cents anys i que, per tant, les pujades i baixades relatives eren lentes en temps real. En l'avaluació i apreciació del creixement els nostres temps són extrems. Mai el creixement de l'economia mundial no ha sigut tan gran com a les darreres dècades. L'efecte del creixement de la Xina, l'Índia i d'altres domina les taxes globals. I potser com a reacció mai l'escepticisme sobre la possibilitat, o la bondat, del creixement no havia estat tan alt. El punt d'equilibri ens el donen les sèries que ens ha presentat Carreras: a la gran durada de cinc-cents anys la taxa de creixement s'ha situat arran de l'1 %. Repetir-ho en els propers cent anys és, penso, una aspiració raonable.

Las sèries que ens ofereix Carreras són del PIB. En la meua opinió, el PIB per persona, i sobretot les seves taxes de variació, capturen bé els aspectes materials del benestar. És ben cert que, com s'ha assenyalat repetidament i insistentment, no ho capturen tot. Que, per exemple, a la felicitat hi entren molts altres components. Certament, el PIB, que és un indicador de construcció molt tècnica, demana perfeccionament constant per anar-lo adaptant a temps que canvien. Però per formular un concepte de benestar que vagi més enllà del purament material és millor complementar el PIB que no pas superar el PIB. Penso que serà més útil comparar a partir d'un vector de dos o tres components, cada un d'ells mesurant una dimensió important del benestar, i un d'ells el PIB, que no pas reduir-se a comparar un agregat numèric d'aquests components. Per construir aquest agre-

gat cal ponderar les diferents dimensions i per fer això no disposem de principis clars. Més val una ordenació incompleta basada en paràmetres intel·ligibles que una ordenació completa bastida sobre criteris fràgils d'agregació.

Aquesta consideració, a més, em permet trobar una via per afrontar un dilema que la contemplació de les sèries històriques de Carreras em planteja. Pel que fa al PIB per persona, quina hauria de ser l'aspiració raonable de Catalunya?, i quin hauria de ser l'indicador d'èxit? Per una banda sembla que, com a ciutadans de Catalunya, la nostra ambició hauria de ser disposar d'un nivell de prosperitat que ens posi per sobre de la mitjana o, anant més enllà, que ens posicioni en els màxims nivells espanyols i europeus. Però, per altra banda, com a ciutadans del món, el nostre ideal ha de ser el de la igualtat material. Per tant, sent molt concret i restringint-me a l'àmbit espanyol, si es complís una certa condició no podríem considerar insatisfactòria una situació en què la renda *per capita* de totes —insisteixo: totes— les regions espanyoles fos la mateixa, encara que en aquest cas no estariem per sobre de la mitjana. Evidentment, la condició és que el dèficit fiscal territorial fos llavors zero.

El PIB per persona és, com he dit, una mesura de benestar material. No mesura la qualitat de l'economia d'un país, si aquesta ha de mesurar, per exemple, la creativitat i la irradiació cap a l'exterior, és a dir, si ha de mesurar fins a quin punt és una economia líder en l'estímul del progrés econòmic en totes les seves facetes, materials o no. No proposaré aquí cap mesura concreta. Ni sabria com fer-ho ni pertoca fer-ho aquí. Però sí que diria que hauríem de desenvolupar algun indicador de qualitat de l'economia, que, en l'esperit del que us he comentat abans, no substituís sinó que complementés el PIB.

Aquesta manera de procedir resoldria el dilema, perquè, mentre que establir un podí per als guanyadors de la cursa del nivell de renda per persona fora francament de mal gust (ho seria menys per les taxes de creixement), em sembla que per l'indicador de qualitat de l'economia del país no seria així. Aspirar a ser els primers en, per exemple, creativitat de tot tipus i enorgullir-se'n seria quelcom noble i legítim.







